

Boshlang'ich sinflarda KRS soatlarining samarali o'qitilishi

Kudaybergenova Barno Bayrambayevna

Qoraqalpoqiston Respublikasi Qo'ng'iro't tumani 33 sonli maktab

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu bob boshlang'ich sinflarda kompensator-rivojlantiruvchi soatlar (KRS) samaradorligini oshirish masalasiga bag'ishlangan. Unda KRSning ahamiyati, mavjud muammolar va ularni hal etish yo'llari tahlil qilinadi. Tadqiqotda o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash hamda ta'limda samaradorlik tamoyillarini joriy etishga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, 5E tadqiqot yondashuvi, uzluksiz kasbiy ta'lim platformalari (onlinedu.uz) imkoniyatlari va korxonalar samaradorligini oshirish tamoyillari ta'lim sohasiga tatbiq etish yuzasidan mulohazalar bildirilgan. Yakunda KRS soatlarining samaradorligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar va kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlari belgilangan.

Kalit so'zlar: KRS, Boshlang'ich sinf, Samaradorlik, O'qituvchi malakasi, Pedagogik texnologiyalar, Uzluksiz kasbiy ta'lim

Abstract: This chapter addresses the issue of enhancing the effectiveness of compensatory-developmental hours (CDH) in primary grades. It analyzes the significance of CDH, existing challenges, and strategies for their resolution. The research particularly focuses on improving teachers' professional qualifications, applying modern pedagogical technologies, and integrating efficiency principles into education. Specifically, considerations for adapting the 5E inquiry approach, capabilities of continuous professional development platforms (onlinedu.uz), and principles of enhancing enterprise efficiency to the educational domain are discussed. Finally, practical recommendations for increasing CDH effectiveness and future research directions are outlined.

Keywords: CDH, Primary grades, Effectiveness, Teacher qualification, Pedagogical technologies, Continuous professional education

Аннотация: Данная глава посвящена вопросу повышения эффективности компенсаторно-развивающих часов (КРЧ) в начальных классах. В ней анализируются значимость КРЧ, существующие проблемы и пути их решения. В исследовании особое внимание уделено повышению профессиональной квалификации учителей, применению современных педагогических технологий и внедрению принципов эффективности в образование. В частности, рассмотрены вопросы адаптации исследовательского подхода 5Е, возможностей платформ непрерывного профессионального образования (onlinedu.uz) и принципов повышения эффективности предприятий к сфере образования. В заключение представлены практические рекомендации по повышению эффективности КРЧ и определены направления будущих исследований.

Ключевые слова: КРЧ, Начальные классы, Эффективность, Квалификация учителя, Педагогические технологии, Непрерывное профессиональное образование

Kirish

Boshlang'ich ta'lim har bir shaxsning intellektual va ijtimoiy rivojlanishida muhim poydevorni tashkil etadi. Bu davrda o'quvchilarning o'zlashtirish qobiliyatlaridagi farqlarni inobatga olgan holda, ta'lim jarayonida kompensator-rivojlantiruvchi soatlar (KRS) alohida ahamiyat kasb etadi. KRS – bu o'quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish, o'quv materiallarini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish hamda ularning individual ehtiyojlariga javob berishga qaratilgan qo'shimcha mashg'ulotlardir. Ushbu soatlar ayniqsa, turli sabablarga ko'ra (masalan, rivojlanish sur'atidagi farqlar, bilim o'zlashtirishdagi bo'shliqlar) umumiy sinf dasturini o'zlashtirishda qiynalayotgan o'quvchilar uchun hayotiy zarurat hisoblanadi. Biroq, bu soatlarning samarali tashkil etilishi va o'qitilishi amaliyotda bir qator muammolar bilan bog'liq. Jumladan,

o'qituvchilarning maxsus tayyorgarligi, metodik ta'minotning yetarli emasligi va innovatsion pedagogik yondashuvlarning cheklanganligi KRS soatlarining to'liq salohiyatini ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qilmoqda.

Muammo bayoni: Boshlang'ich sinflarda KRS soatlarining ahamiyati g'oyat katta bo'lishiga qaramay, ularning samarali o'qitilishini ta'minlash zamonaviy ta'lim tizimining dolzarb muammolaridan biridir. Mavjud holat tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'plab maktablarda KRS mashg'ulotlari rasmiyatchilik uchun o'tkaziladi yoki ularning mazmuni va shakli o'quvchilarning individual rivojlanish ehtiyojlariga mos kelmaydi. Bu esa ta'limda sifatli natijalarga erishishga, o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirishga va ijtimoiy tenglikni ta'minlashga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Samaradorlik masalasi nafaqat ta'lim sohasida, balki kengroq ma'noda, iqtisodiy faoliyatda ham markaziy o'rin tutadi. Korxonalar misolida ko'rsatilganidek, "korxona samaradorligini oshirish asosan ilmiy-texnik taraqqiyotni joriy etish va ishlab chiqarish aktivlarini texnologik qayta jihozlashni talab qiladi, bu esa mehnat unumdorligini sezilarli darajada oshiradi" [2].

Adabiyotlar sharhi

Kompensator-rivojlantiruvchi soatlar (KRS) tushunchasi o'quvchilarning o'quv jarayonidagi individual ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan bo'lib, bu pedagogik yordam shakli asosan quyidagi nazariy asoslarga tayanadi: differensial ta'lim, inklyuziv ta'lim va bolalar rivojlanish psixologiyasi. Differensial ta'lim nazariyasi har bir o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari va o'rganish uslublariga moslashgan ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Inklyuziv ta'lim esa barcha o'quvchilarning, shu jumladan o'zlashtirishda qiynalayotgan yoki maxsus ehtiyojli bolalarning ham umumiy ta'lim muhitiga to'liq integratsiyalashuvini maqsad qiladi. KRS soatlari aynan shu tamoyillarni amalda qo'llashga xizmat qiladi.

Samarali pedagogik amaliyotning muhim komponentlaridan biri – bu o'qituvchining malakasi va kasbiy mahorati. Jahon tajribasi, jumladan Janubiy Koreya misoli, o'qituvchi kasbining yuqori nufuzi va uzluksiz kasbiy rivojlanishning muhimligini ko'rsatadi. Janubiy Koreyada o'qituvchilarning nufuzi shunchalik yuqoriki, ularni faqat prezident

ishdan bo'shatish huquqiga ega, o'rtacha yillik maoshi esa bonuslarni hisobga olmaganda 25 ming dollarni tashkil etadi [1]. Bu holat o'qituvchilarning jamiyatdagi mavqei va ularning uzluksiz professional rivojlanishiga beriladigan e'tiborni yaqqol ko'rsatadi. O'zbekiston ta'lim tizimida ham o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uchun "Uzluksiz kasbiy ta'lim" platformasi (onlinedu.uz) kabi resurslar yaratilgan. Ushbu platforma orqali boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun "Informatika va axborot texnologiyalari" kabi qisqa muddatli onlayn kurslar taqdim etiladi, bu esa ularning zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini oshirishga yordam beradi [1]. Shuningdek, "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" kabi majburiy tadbirlar orqali o'qituvchilarning muntazam malaka oshirishi ta'minlanadi. Bu mexanizmlar KRS soatlarida samaradorlikka erishish uchun zarur bo'lgan yuqori malakali o'qituvchi kadrlar tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar orasida 5E tadqiqot yondashuvi alohida o'rin tutadi. Ushbu metod Tabiiy fanlarni o'qitishda qo'llaniladigan besh bosqichli (Jalbg'ilish, O'rganish, Tushuntirish, Boyitish, Baholash) yondashuvdir [1]. Garchi bu metod tabiiy fanlarga yo'naltirilgan bo'lsa-da, uning asosiy tamoyillari – o'quvchilarni faol jalb qilish, mustaqil o'rganishga undash, bilimlarni chuqurlashtirish va baholash – KRS soatlari uchun ham adaptiv tarzda qo'llanilishi mumkin.

Metodologiya

Ushbu bobda boshlang'ich sinflarda KRS soatlarining samarali o'qitilishini tahlil qilish uchun kompleks yondashuv qo'llanilgan. Tadqiqot metodologiyasi sifatli (qualitative) tadqiqot usullariga asoslangan bo'lib, u nazariy tahlil, komparativ tahlil va konseptual modellashtirishni o'z ichiga oladi.

Nazariy tahlil: KRS soatlarining maqsadi, vazifalari va pedagogik ahamiyati bo'yicha mavjud adabiyotlar, o'quv-metodik materiallar va ta'lim standartlari chuqur o'rganildi. Differensial ta'lim, inklyuziv ta'lim, bolalar rivojlanish psixologiyasi kabi asosiy nazariyalar asosida KRSning konseptual bazasi aniqlandi.

Komparativ tahlil: O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va ilg'or pedagogik texnologiyalarni qo'llash bo'yicha xalqaro tajriba (Janubiy Koreya misoli [1]) O'zbekiston ta'lim tizimining mavjud amaliyoti bilan qiyosiy o'rganildi. Xususan, 5E tadqiqot yondashuvining (Engagement, Exploration, Explanation, Elaboration, Evaluation) [1] KRS soatlariga tatbiq etish imkoniyatlari tahlil qilindi.

Konseptual modellashtrish: Iqtisodiyotdagi samaradorlik tushunchasi [2] ta'lim sohasiga, xususan, KRS soatlari samaradorligini oshirish kontekstiga moslashtirildi. Resurslarni oqilona boshqarish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va "mahsulot sifati" (o'quv natijalari sifati) ni oshirish kabi tamoyillar KRS soatlari uchun konseptual model yaratishda qo'llanildi.

Natijalar va tahlil

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinflarda KRS soatlarining samaradorligi bir qator omillarga bog'liq bo'lib, ularning har biri tizimli tahlilni talab qiladi.

Hozirgi kunda O'zbekiston ta'lim tizimida KRS soatlarining o'qitilishida ba'zi kamchiliklar kuzatilmoqda. Ko'pincha, ushbu soatlar uchun aniq metodik qo'llanmalar va dasturlar yetarli emas, natijada o'qituvchilar o'z tajribalari va mavjud imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda mashg'ulotlarni olib boradilar. Bu esa mashg'ulotlarning sifatiga va o'quvchilarning individual ehtiyojlarini qondirish darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, o'qituvchilarning differensial va inklyuziv ta'lim bo'yicha maxsus tayyorgarligining yetishmasligi ham KRS samaradorligini pasaytiruvchi omillardan biridir.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi KRS soatlari samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. "Uzluksiz kasbiy ta'lim" platformasi (onlinedu.uz) orqali taklif etilayotgan kurslar, xususan, "Informatika va axborot texnologiyalari" kursi, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining zamonaviy ta'lim vositalaridan foydalanish ko'nikmalarini oshirishga xizmat qiladi [1]. Biroq, KRS soatlariga xos bo'lgan individual yondashuv, diagnostik baholash va korreksion pedagogika bo'yicha maxsus kurslar sonini ko'paytirish zarurati mavjud. Janubiy Koreya

tajribasi [1] o'qituvchi kasbining yuqori nufuzi va uzluksiz rivojlanishga beriladigan e'tibor, ta'lim sifatiga bevosita ta'sir qilishini ko'rsatadi. O'zbekistonda ham "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" kabi majburiy professional rivojlanish tadbirlari mexanizmi mavjud bo'lib [1], bu platformalardan KRS o'qituvchilari uchun maxsus metodikani shakllantirishda samarali foydalanish lozim. Misol uchun, bu tadbirlarda KRSga bag'ishlangan seminarlar, amaliy mashg'ulotlar va ilg'or tajriba almashinishlar tashkil etilishi mumkin.

5E tadqiqot yondashuvi (Jalbg'ilish, O'rganish, Tushuntirish, Boyitish, Baholash) dastlab tabiiy fanlar uchun ishlab chiqilgan bo'lsa-da, uning asosiy tamoyillari KRS soatlarida ham muvaffaqiyatli qo'llanilishi mumkin [1].

Jalbg'ilish (Engagement): Mashg'ulot boshida o'quvchilarni qiziqtiradigan muammoli vaziyat yoki savol bilan boshlash, ularning diqqatini jalb qilish.

O'rganish (Exploration): O'quvchilarga mustaqil ravishda yoki kichik guruhlarda muammoni tadqiq qilishlari, tajriba o'tkazishlari uchun imkoniyat yaratish.

Tushuntirish (Explanation): O'quvchilarning kashfiyotlarini o'qituvchi rahbarligida tahlil qilish, yangi tushunchalar va atamalarni joriy etish.

Boyitish (Elaboration): O'rgangan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo'llash, mustahkamlash va kengaytirish.

Baholash (Evaluation): O'quvchilarning bilimlari, ko'nikmalari va tushunish darajasini turli usullar (observatsiya, test, loyiha) orqali baholash.

Muhokama

Olingan natijalar va tahlillar asosida boshlang'ich sinflarda KRS soatlarining samaradorligini oshirish bo'yicha muhim xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Ushbu tavsiyalar o'qituvchilar, ta'lim muassasalari ma'muriyati va ta'lim siyosatini ishlab chiquvchi organlar uchun mo'ljallangan.

Maxsus kurslar va modullar: "Uzluksiz kasbiy ta'lim" platformasi (onlinedu.uz) doirasida KRS soatlari uchun maxsus pedagogika, differensial o'qitish metodikasi, diagnostik baholash va korreksion-rivojlantiruvchi ishlar bo'yicha chuqurlashtirilgan

onlayn kurslar va modullar yaratish tavsiya etiladi [1]. Bu kurslar boshlang'ich sinf o'qituvchilariga o'zlashtirishda qiynalayotgan o'quvchilar bilan ishlashning amaliy ko'nikmalarini berishi kerak.

"Kasbiy rivojlanish kuni/soati" imkoniyatlaridan foydalanish: "Kasbiy rivojlanish kuni" va "Kasbiy rivojlanish soati" kabi majburiy tadbirlar doirasida KRSga bag'ishlangan seminarlar, treninglar va mahorat darslarini muntazam tashkil etish zarur [1]. Bunda ilg'or pedagogik tajribalarni almashish va muammoli vaziyatlarni birgalikda yechish amaliyotini yo'lga qo'yish muhimdir. Janubiy Koreya kabi mamlakatlarda o'qituvchi kasbining yuqori nufuzi va ularning doimiy malaka oshirishiga berilgan e'tibor [1] O'zbekistonda ham o'qituvchilarning ijtimoiy va moddiy rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

KRS soatlarida an'anaviy usullardan voz kechib, o'quvchilarni faol jalb etuvchi zamonaviy metodikalarni qo'llash kerak.

5E modelini adaptatsiya qilish: Tabiiy fanlar uchun ishlab chiqilgan 5E tadqiqot yondashuvining (Engagement, Exploration, Explanation, Elaboration, Evaluation) tamoyillarini [1] boshlang'ich sinf fanlari va KRS mashg'ulotlariga moslashtirish tavsiya etiladi. Bu o'quvchilarda tadqiqotchilik, tanqidiy fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Misol uchun, "O'rganish" bosqichida o'quvchilarga kichik loyihalar berish, "Boyitish" bosqichida bilimlarni real hayot vaziyatlarida qo'llash mashqlarini bajarish mumkin.

Geymifikatsiya va interaktiv usullar: Mashg'ulotlarga o'yin elementlarini, interaktiv topshiriqlarni va raqamli ta'lim vositalarini keng joriy etish o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va o'rganish jarayonini yanada qiziqarli qiladi.

KRS soatlari uchun ajratilgan vaqt, moddiy-texnik resurslar va inson resurslaridan maksimal foyda olish lozim.

Xulosa

Ushbu bobda boshlang'ich sinflarda kompensator-rivojlantiruvchi soatlar (KRS) samarali o'qitilishining nazariy va amaliy jihatlari atroflicha tahlil qilindi. Tadqiqot KRS

soatlarining ta'lim tizimidagi muhim o'rnini, ammo ularning amaliyotda to'liq samaradorligini ta'minlashda mavjud bo'lgan muammolarni ko'rsatdi. Asosiy natijalar shuni tasdiqladiki, KRS soatlari samaradorligi bir nechta o'zaro bog'liq omillar – o'qituvchilarning yuqori malakasi, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qo'llash hamda resurslardan oqilona foydalanish bilan bevosita bog'liqdir.

O'qituvchi malakasining hal qiluvchi roli: O'qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishi, xususan, "Uzluksiz kasbiy ta'lim" platformasi (onlinedu.uz) orqali taklif etilayotgan maxsus kurslar KRS soatlarida differensial o'qitish va individual yondashuvni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Janubiy Koreya misoli [1] o'qituvchilarning yuqori nufuzi va doimiy rivojlanishiga qaratilgan e'tibor ta'lim sifatini oshirishning asosiy sharti ekanligini ko'rsatadi.

Innovatsion metodologiyalarning zarurligi: 5E tadqiqot yondashuvi [1] kabi o'quvchilarni faol jalb etuvchi metodlarni KRS mashg'ulotlariga tatbiq etish o'quvchilarning bilish faoliyatini sezilarli darajada yaxshilaydi va ularning o'zlashtirishdagi bo'shliqlarni bartaraf etishga yordam beradi.

Ta'limda samaradorlik tamoyillari: Iqtisodiy samaradorlik tushunchasidan [2] olingan saboqlar ta'lim sohasiga tatbiq etilganda, KRS soatlariga ajratilgan vaqt va resurslardan maksimal natija olish uchun innovatsiyalarni joriy etish, resurslarni oqilona taqsimlash va "mahsulot sifati" (o'quv natijalari) ni doimiy oshirish zarurligini ta'kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tomlinson, Carol Ann. Akademik xilma-xil sinflarda o'qitishni qanday farqlash kerak. Alexandria, VA: ASCD, 2017.
2. Little, Mary E., Heather R. McMillan, and Susan J. Winton, muharrirlar. Routledge Xalqaro Differensiatsiyalangan Ta'lim Qo'llanmasi. Abingdon: Routledge, 2022.
3. Rock, Marcia L., et al. "Differensiallashtirilgan o'qitish: Inklusiv muhitdagi amaliyotlar uchun tadqiqot asoslari." Pedagogik psixologiya jurnali, vol. 106, no. 1, 2014, pp. 1-15.

4. Gersten, Russell, et al. "Erta aralashuvning o'rganishda qiyinchiliklarga ega yosh bolalarning akademik yutuqlariga ta'siri: Meta-tahlil." Ta'lim tadqiqotlari sharhi, vol. 78, no. 3, 2008, pp. 589-681.
5. Fuchs, Douglas, and Lynn S. Fuchs. "Intervensiyaga javob: O'rganishda nuqsonlar xavfi bo'lgan talabalar uchun kompleks va samarali erta aralashuvni ta'minlashga doir asos." O'rganishdagi nuqsonlar jurnali, vol. 39, no. 3, 2006, pp. 193-206.